

A. Allaberenow

**İNLIS DILINIŇ ÇEPER TEKSTLERINDE SYPATLARYŇ
GIPERBOLA HÖKMÜNDE ULANYLYŞY**

Sözleşiş medeniýetini ösdürmekde, terjimeleriň meselelerini çözmekde, ylmy işleri, çeper eserleri ýazmakda, olary redaktirlemekde stilistikanyň funksional stillerindäki dil serişdeleriniň ulanylyş kanunalaýyklyklaryny bilmegiň ähmiýeti uludyr. Giperbolanyň lingwistiki özboluşlylygyny, onuň sözleşişdäki ýerine ýetirýän wezipesiniň ähmiýetini çuňlaşdyryp öwrenmek dil biliminiň ýörgünli meseleleridir. Diňe bir giperbola bolman, beýleki stilistiki serişdeleriň hem şu esasyda öwrenilmegi awtorlaryň özboluşly stillerini, ýazylan eserleriň manysynyň açylyp görkezilmegini ýola goýýar. Giperbola barada ylmy işler, seljermeler eýýäm köp wagtdan bäri alnyp barylýar. A. Potebnýa, I. Arnold, A. Winogradow, I. Galperin, I. Kurahtanowa, L. Krysin, L. Syrowatkina, S. Tihomirow dagylar öz ylmy işlerinde, kandidatlyk dissertasiýalarynda dürli hili düşündirişleri berýärler.

Stilistikanyň esasy serişdeleriniň biri giperboladyr. Giperbola iň möhüm we giňden ulanylýan stilistik serişdeleriň biridir. Ol, köplenç, edebi tekstlerde, gündelik gepleşiklerde duş gelýär. Giperbola ulaltma bolup, beýan edilýän hadysany, gahrymany has obrazlaşdyryp suratlandyrýar.

Giperbola obrazly ulaltmany aňladýan stilistik şekildir (haýsy-da bolsa bir zadyň ýokarsyndan geçmek). Giperbola sözleşişde haýsydyr bir hadysanyň, zadyň güýjüni, göwrümini, ölçegini, ähmiýetini çäksiz (çakdanaşa) ulaltmaga aňlatmaklyga hyzmat edýär [1, 78 s.].

Giperbola tekstde çeperçiligi, çuň manylylygy emele getirýär. Giperbola bilen aýdylan sözlemleri diňe bir görnüş bilen däl, eýsem olary birnäçe ýagdaýda aýdyp bolar, ýagny nygtalýan pikir ýa-da hadysany birnäçe giperbola bilen düşündirip bolar. Gerekligi, wajpylygy nygtalýan zady birnäçe giperbola bilen aňladan wagtymyz, şol giperbolalary pesden beýige çenli derejelere bölüp bolar.

Sözleşişde we ýazuwda çeperçilik esasy zat bolup durýar, sözleşişň çeperçiligi öňki döwürlerden bäri öwrenilip gelinýär. Giperbola Aristotel tarapyndan b.e. öň IV asyrdan öwrenilip başlandygyna garamazdan, miladydan öňki, soňky onýylyklaryň dowamynda hem dilçileriň giperbolany öwrenmäge bolan gyzyklanmasy ep-esli artdy. Bu giperbolanyň ýüze çykmagynyň ýokary ýygyllygy, duýgurlygy we tekste özboluşlylygy bermek ukyby bilen düşündirilýär. Mundan başga-da, bu hadysany diňe bir dilçi alymlar däl, eýsem filosoflar we psihologlar hem öwrenýärler, sebäbi bu usuly adamyň sözleşişde ulanmagy, dürli ýagdaýlara baha berşini, sözlemiň obýektine bolan garaýşyny takyk görkezýär.

Giperbolanyň söz düzümlerinden emele gelşini, onuň tekstde we sözleşişde ýerine ýetirýän hyzmatyny çuňlaşdyryp öwrenmek stilistikany doly öwrenmekde, çeper eserleri stilistiki taýdan seljermekde, awtoryň individual stilini ýüze çykarmakda wajyp meseleleriň biridir.

Giperbolanyň esasy hyzmaty ulaltmadyr, ýagny sözlemde ýalňyş maglumat aýdylsa-da,

ol haýsy-da bolsa bir zadyň wajyplygyny görkezmek maksady bilen ulanylýar. Meselem: “*Meň saňa otagyňy arassala diýip ýüz gezek aýtdym*”. Mysalda görşümüz ýaly, onuň otagy arassalamaklygy ýüz gezek aýdany ýalňyş maglumat, emma şeýle diýmek bilen ol otagyň arassalygynyň wajyplygyny, gerekliligini nygtaýar.

Ýazuw we gepleýiş dillerinde ulaltmalary birnäçe söz toparlary arkaly emele getirip bolýar. Bulara, esasan hem, atlar, sypatlar, sanlar mysal bolup durýar.

Gündelik durmuşda islendik bir kitaby okan ýa-da gyzykly bir film gören wagtymyzda şol zat barada öz pikirimizi inlis dilinde daş töweregimizdäki adamlara aňlatmak üçin birnäçe söz ýa-da sözlem ulanyp bolar, meselem ýönekeý sözler bilen: “*It’s a very interesting book*” (*Bu örän gyzykly kitap*) diýip bolar. Emma şol zady has gowy görsek, onda ony nähili aňladyp bolar diýen sorag ýüze çykýar. Şeýle ýagdaýlarda aklymyza ilkinji gelýän zat bu sypatlaryň artyklyk derejesini ulanmaklykdyr: “*It’s the most interesting book I’ve ever read*” (*Bu kitap meň okan kitaplarymyň arasynda iň gyzykly*). Emma şeýle ýagdaýlarda pikirimizi has-da aýdyň we täsirli aňlatmagyň başga-da ýoly bar: inlis dilindäki sypatlary olaryň güýçli formasy (*strong adjectives*) bilen çalyşmak.

Inlis dilinde sypatlary many taýdan sada we güýçli diýen iki topara bölmek bolar. Bu güýçli sypatlara inlis dilinde “*strong adjectives*” ýa-da “*extreme adjectives*” diýilýär. Adyndan hem belli bolşy ýaly, güýçli sypatlar ulanylan wagtynda aňladylýan zadyň täsiriniň ýokarydygy göz önünde tutulýar. Giperbolalar bilen umumylykda güýçli sypatlar tektse we sözleýşe öwüşgin bermek, okyjy we diňleýjide täsir galdyrmak üçin ulanylýar.

Nähili, nätüýsli, neneňsi, haýsy diýen soraglara jogap bolup, predmetiň hilini, häsiýetini sypatlandyryp gelýän söz toparyna sypat diýilýär. Inlis dilindäki güýçli sypatlara bolsa adaty sypatlaryň ulaldylyp aýdylan görnüşi diýsek ýalňyşmarys. Şu nukdaýnazardan seredenimizde, giperbolalary sypatlardan hem emele getirip bolýandygy subut etmek bolar [2, 159 s.].

Güýçli sypatlar (*strong adjectives*) haýsy-da bolsa bir ýagdaýyň, hereketiň, zadyň çenden aşa ýokarydygyny aňlatmak üçin ulanylýar. Sada sypatlardan tapawutlylykda olaryň köpüsi deňşdirme derejesini kabul etmeýärler, ýagny olar, köplenç, “*very, a bit, rather, pretty, quite*” ýaly sözler bilen bilelikde gelmeýärler, sebäbi bu aňlatmalar güýçli sypatlaryň düzüminde many taýdan aňladylýar. Meselem, inlis dilinde “*fantastic*” sözi bilen bilelikde “*very*” sözi ulanylmaýar, munuň ýerine güýçli sypatlaryň aňladylýşyny ýokarlandyryýan “*absolutely, extremely, completely*” ýaly sözler ulanylýar.

Inlis dilinde güýçli sypatlara mysallar köp, olardan käbirine seredeliň: *small* (*kiçi*) diýen sypatyň önünden “*very*” (“*örän*”) sözüni ulansak onuň birazda bolsa täsirini güýçlendirmegi mümkin, emma çeper dilde we ýazuwda okyjydyr, diňleýjide täsir galdyrmak maksady bilen şu iki sözüň ýerine “*tiny*” sözüni ulansak, onda beýan edýän pikirimiz maksada laýyk bolar, ýagny “*tiny*” sözüni türkmen diline “*barmak ýaljak, ejiz*” ýaly sözler bilen terjime edip bolar. Bu ýerde kiçi diýen sypaty başga bir söz ulanmak bilen ony ulaldyp aýdyp bolýandygy belli boldy.

Bir adamy suratlandyran wagtymyz onuň hordugyny aýtmak islese, onda sözümiň has-da täsirli bolmagy üçin “*thin*” sözüniň ýerine “*skinny*” sözüni ulanyp bolar. Bu sözi “*çöp ýaly, gapyrgalaryny sanabermeli, çenden aşa hor*” diýen sözler bilen türkmen diline çeper terjime edip bolar (*1-nji tablisa*).

Inlis dilindäki güýçli sypatlar.

Çeper edebiyatda hem meşhur ýazyjylar tarapyndan giperbolalaşdyrylan sypatlar giňden ulanylýar. Ylmy temamyzyň obýekti bolan inlis edebiyatyna göz aýlalyň; Çarlz Dikkensiň, Riçard Oldingtonyň, Williýam Meýkpiş Tekereýiň we beýleki ýazyjylaryň eserleri ulaldylan sypatlar bilen bezelendir.

İňlis dilinde sada sypatlaryň giperbola arkaly güýçli sypatlara öwrülmegine degişli mysallar

Sada sypatlar	Güýçli sypatlar
small	tiny
big	huge, tremendous, gigantic
angry	furious
funny	ridiculous
scared	terrified
hungry	starving
hot	boiling
cold	freezing
bad	awful, terrible, dreadful
good	wonderful
unusual	extraordinary
cheerful	hilarious
upset	devastated
sad	miserable
thin	skinny
tired	exhausted

İňlis edebiyatynyň ägirtlerinden Ç. Dikkensin “Hard times” (“Kyn döwürler”) eseri şeýle sypatlardan peýdalynylyp ýazylypdyr. Eserde şeýle sözleme duş gelinýär: “*That was a great mistake of yours*” *observed Louisa.* (“*Bu gödek ýalňyşlykdy*” diýip Luiza jogap berdi.). Görşümüz ýaly şu ýerde ýalňyşlygyň has-da uludygyny beýan etmek üçin awtor “*big mistake*” aňlatmasynda derek “*great mistake*” diýen aňlatmany ulanýar, bu bolsa sözleme özboluşly manyny berýär [5, 60 s.].

Ýene-de şol eserden bir bölege seredeliň: “*Walking through this extraordinary black town...*” (“*Bu täsin, garaňky şäherde gezip ýörkäm...*”) [5, 128 s.]. Şu ýerde “*extraordinary*” sözünüň asyl manysy *adatdan daşary* diýmek, emma şu sözlemi türkmen diline terjime eden wagtymyz ony *täsin* diýip terjime etsek, asyl manysyna has-da ýakyn bolar. Şol bir wagtyň özünde şol sypatyň şäheri suratlandyrmakda giperbolalaşdyrylmagynyň täsirini hem görmek bolýar.

Williýam Meýkpiş Tekereýin “Vanity fair” (“Ulumsylyk dünýäsi”) atly eserinde şeýle sözleme duş gelmek bolýar: “*She made her preparations for departure with great equanimity, and accepted all the kind little Amelia’s presents, just after the proper degree of hesitation and reluctance*” (“*Aňrybaşy sowukganlylyk bilen ýola çykmaga bolan taýýarlygyny görýärdi, şol bir wagtyň özünde şübhe we islegsizlikden soň kiçijik Ameliýanyň näzijek sowgatlaryny kabul etdi*”) [8, 89 s.].

W. Tekereýin şu setirlerinde “*great*” sypaty ussatlyk bilen ulanylypdyr, sowukganlylygyň derejesi ulaldylyp görkezilip eserdäki şu suratlandyrmany has-da aýdyň görkezipdir. Eserin şu ýerinde bu sözi türkmen diline “*aňrybaşy*” diýip terjime etsek, sözlemiň manysyny türkmen dilinde doly aňlatmana ýardam berer.

Ýene-de şeýle mysallaryň birini R. Oldingtonyň “Death of a hero” eserinde görmek bolýar: “*That is Sirius, a gigantic sun, many millions of miles distant from us*” (“*Bu Sirius, bizden miýonlarça mil uzaklykdaky äpet Gün*”). Aslynda ylmy taýdan hem mälim bolşy ýaly, Gün örän uly bir ýyldyz, emma bu ýerde awtor sözleme has-da täsirli etmek maksady bilen “*very big*” (“*örän uly*”) sözünüň ýerine “*gigantic*” sypatyny ulanýar [7, 101 s.].

Şol bir eserde ýene-de şeýle ussatlyk bilen güýçli sypatlaryň giperbolalaşdyrylyp ýazylan sözlemlerine duş gelmek bolýar: “*It is dreadful to have outlived your life, to have shirked your fate, to have overspent your welcome*”. (“*Gereginden artyk ýaşamak, kysmatyňdan ýüz öwürmek, öz gadyr-gymmatyňy ýitirmek gör nähili elhenç zat*”) [7, 220 s.].

Seljermelere görä inlis edebiýatynda däl, eýsem türkmen, rus, nemes we beýleki dillerdäki çeper eserlerde hem şeýle mysallar giňden ulanylýar, bu bolsa giperbolalaryň tekste mazmun taýdan berýän öwüşgininiň ýokarydygyny subut edýär.

Seýitnazar Seýdi adyndaky
Türkmen döwlet mugallymçylyk
instituty

Kabul edilen wagty:
2024-nji ýylyň
27-nji fewraly

EDEBIÝAT

1. *Şyhýewa O.* Türkmen diliniň stilistikasy (Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby). – Aşgabat: TDNG, 2015.

2. *Azymow P., Sopyýew G., Göňnäýew Ý., Weýisow B., Ziyayew N.* Türkmen dili (Mugallymçylyk mekdepleri üçin okuw kitaby). – Aşgabat: TDNG, 2011.

3. *Крысин Л. П.* Гипербола в художественном тексте и в обыденной речи: Язык художественной литературы. Литературный язык: Сб. к 80-летию М. Б. Борисовой. – Саратов, 2006.

4. *Бердиев З.* Гипербола как литературное средство выразительности и стилистический прием. Uzbekistan-China: development of cultural, historical, scientific and economic relations. Volume 2 Special Issue 26 ISSN 2181-1784. Online magazine, 2022. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7352062>

5. *Charles Dickens.* Hard Times. F.L.P.H. – Moscow, 1952.

6. *Noura Aljaadan.* Understanding Hyperbole. Arab World English Journal. ISSN 2229-9327. Online Magazine, 2018. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/th.212>

7. *Richard Oldington.* Death of a hero. F.L.P.H. – Moscow, 1958.

8. *William Makepeace Thackeray.* Vanity Fair. F.L.P.H. – Moscow, 1951.

A. Allaberenov

FEATURES OF USING ADJECTIVES AS HYPERBOLES IN ENGLISH LITERARY TEXTS

Hyperbole is a figure of speech and literary device that creates heightened effect through deliberate exaggeration. It is often a boldly overstated or exaggerated claim or statement that adds emphasis to the speech.

Extreme adjectives help the reader paint a better image of the subject or set context for the item described. Formulating hyperboles from extreme adjectives helps create effect in our speech which will call the attention of the reader or listener.

Examples of hyperboles from strong adjectives can be met in the works of English writers. Translating these hyperboles into Turkmen correctly, finding their equivalent in Turkmen is the main task of our work.

A. Аллаберенов

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В ГИПЕРБОЛАХ АНГЛИЙСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Гипербола – это фигура речи и литературный прием, создающий усиленный эффект за счет намеренного преувеличения. Часто это смело преувеличенное или преувеличенное заявление или заявление, которое придает акцент речи.

Сильные прилагательные помогают читателю лучше представить предмет или задать контекст описываемого предмета. Формулирование гипербол из сильных прилагательных помогает создать в нашей речи эффект, который привлечет внимание читателя или слушателя.

Примеры гипербол от сильных прилагательных можно встретить в произведениях английских писателей. Правильно перевести эти гиперболы на туркменский язык, найти их эквивалент на туркменском языке является основной задачей нашей работы.